

10. Gunby J. Oval Shield Representations on the Black Sea Littoral // Oxford journal of archaeology. – 2002. – Vol. 19. – Is. 4. – P. 359–365.
11. Сокольский Н. О боспорских щитах // Краткие сообщения института истории материальной культуры. – 1955. – Вып. 58. – С. 14–25.
12. Vinogradov Ju. G. Der staatsbesuch der “Isis” im Bosphoros // Ancient civilizations from Scythia to Siberia. – 1999. – Vol. 5. – № 4. – P. 273–301.
13. Eichberg M. Scutum. Die Entwicklung einer italisch-etruskischen Schieldform von den Anfängen bis zur Zeit Caesars. – Frankfurt am Mein; Bern; New York; Paris: Peter Lang, 1987. – 297 s.
14. Höckmann O. Naval and other graffiti from Nymphaion // Ancient civilizations from Scythia to Siberia. – 1999. – Vol. 5. – № 4. – P. 303–355.
15. Brunaux J.-L., Lambot B. Armement et guerre chez les Gauloise. 450-52 av. J.-C. – P.: Editions Errance, 1987. – 220 p.
16. Пругло В. Позднеэллинистические боспорские терракоты, изображающие воинов // Культура античного мира. – Москва: Наука, 1966. – С. 205–213.
17. Bienkowski P. Les Celtes dans les arts mineurs Greco-Romaine. – Cracovie: Imprimerie de l’Université des Jagellons, 1927. – 353 p.
18. Avram M. A. Antiochos II Théos, Ptolémée II Philadelphie et la Mer Noir // Académie des inscriptions & belles lettres compte rendus des séance de l’année 2003, Juillet-October. – P., 2003. – P. 1180–1213.
19. Трейстер М. Кельти в Північному Причорномор’ї // Археологія. – 1992. – № 2. – С. 37–50.
20. Анохин В. История Боспора Киммерийского. – К.: Одигитрия, 1999. – 254 с.
21. Симоненко А. Кельто-италийские шлемы на территории Восточной Европы // Памятники бронзового и раннего железного веков Поднепровья / Межвузовский сб. науч. трудов. – Днепропетровск: ДГУ, 1987. – С. 104–113.
22. Зайцев Ю. Шоломи типу Монтефортино і галатський некрополь у Богазкеї: один казус у вітчизняній сарматології // Археологія. – 2007. – № 3. – С. 101–108.
23. Božič D. Les Taurisques // Les Celtes. – P.: EDDL, 2001. – P. 471–477.

Аннотация. Казакевич Г.М. Кельтское военное наемничество эллинистического периода.

Статья посвящена роли кельтских наемников в вооруженных силах эллинистических государств Средиземноморья и Причерноморья. Определены причины этого явления, приблизительный численный состав отрядов, источники их пополнения. Особое внимание уделено проблеме пребывания кельтских наемников на службе Боспорского царства в III–I вв. до н.э.

Ключевые слова: эллинистический период, кельты, военная организация, военное наемничество

Summary. Kazakevich G.M. Celtic Mercenaries of the Hellenistic Period. The article deals with the role of Celtic mercenaries in the armed forces of the Hellenistic kingdoms from Mediterranean and Pontic areas. Causes of mercenarism, approximate size of Celtic warbands, their draft sources are defined. Special attention is devoted to the problem of Celtic mercenaries at the Bospor kingdom in the III–I century BC.

Key words: Hellenistic period, Celts, military organization, mercenaries

Надійшла до редакції 27.01.2009 р.
Затверджена до друку 02.07.2009 р.

УДК 94(477)“48/19”

Я.В. Бойко

РОЗСЕЛЕННЯ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ У ПІВНІЧНОМУ ПРИЧОРНОМОР’І: ПИТОМА ВАГА УКРАЇНСЬКОГО І РОСІЙСЬКОГО ЕТНОСІВ У РЕГІОНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

Висвітлено структуру розміщення, визначено кількісний склад і питому вагу переселенців, що осіли в Північному Причорномор’ї (Новоросії) у 60–90-х рр. ХІХ ст. Розкрито особливості розселення, встановлено питому вагу українського і російського етносів, як найчисельніших на території Північного Причорномор’я на зламі ХІХ–ХХ ст. Вказано на їхню роль у соціально-економічному розвитку регіону.

Ключові слова: Північне Причорномор’я, переселення/міграція, етнос, українці, росіяни

У переселенському русі Російської імперії другої половини XIX ст. чітко простежуємо три вектори найактивнішого притоку мігрантів: південний, південно-східний і зауральський. На думку відомих фахівців, першість серед них належала південному, тобто північно-причорноморському. Приєднаний у другій половині XVIII ст. у результаті російсько-турецьких війн, цей регіон, що отримав офіційну назву “Новоросія” (включав область Війська Донського, Катеринославську, Херсонську, Таврійську і Бессарабську губернії), прийняв упродовж указанного періоду найбільше переселенців [1, 9; 2, 21; 3, 152; 4, 166].

Об’єктом нашого дослідження є активний процес міграції населення центральних районів Європейської Росії у Північне Причорномор’я протягом другої половини XIX – початку XX ст., предметом наукового пошуку – розселення переселенців на території регіону.

У запропонованій статті автор, спираючись на першоджерела, положення/висновки деяких власних праць, за відсутності в історіографії інших ґрунтовних досліджень із цієї проблеми, ставить перед собою мету: визначити ступінь участі селянства основних районів і губерній виходу в заселенні Північного Причорномор’я впродовж 60–90-х років XIX ст., висвітлити розселення і питому вагу переселенців, які осідали в сільській і міській місцевості Новоросії, а також розкрити в погубернському розрізі особливості й характер розміщення українського та російського етносів у кінці XIX – на початку XX ст. (повітове висвітлення розселення обмежене вимогами до обсягу статті. – Я. Б.) [5, 232–238; 6, 71].

Доречно нагадати, що у тривалому заселенні Північного Причорномор’я протягом XVIII – початку XX ст. найактивнішу участь взяло саме селянство довколишніх українських і російських губерній. Певну роль у заселенні регіону відіграли також іноземні колоністи. У дореформений період, після приєднання Криму, Новоросія прийняла як мінімум 1,5 млн переселенців [7, 49]. У пореформений період, з 1861 по 1917 рік, на її території осіло, за різними даними, більше 3 млн осіб [8, 46]. Усього в XIX – на початку XX ст. у регіоні поселилося, з урахуванням іноземних мігрантів, не менше 4 млн переселенців. За період з 1719 по 1917 рік кількість мешканців зростає за рахунок переселенців і природного приросту населення з 665 тис. до 16 млн осіб (у 1782 р. чисельність “новоросіян” складала 867 тис. осіб, у 1795 р., відповідно, – 1,6 млн., у 1858 р. – 4,9, у 1897 р. – 10,8 і в 1917 р. – 15,9 млн. осіб) [9, 438; 10, 18].

Скасування кріпацтва в Росії дало значний поштовх заселенню окраїн імперії. На цей процес впливав, з одного боку, розвиток капіталізму, з іншого – високий природний приріст населення та погіршення соціально-економічного становища селянства центральних районів країни.

В умовах урядової заборони на вільне переселення, заселення Новоросії в 60–90-х роках XIX ст. здійснювалося в основному самовільно, найчастіше, під виглядом відхожих промислів (з кінця XIX ст. регіон приймав щорічно понад мільйон сезонних мігрантів) [11, 125].

Загальна кількість переселенців, що вийшли з 92 губерній Російської імперії, та розселилися протягом пореформених десятиліть у губерніях і областях Північного Причорномор’я, склала за даними Всеросійського перепису населення 1897 р. 1237,6 тис. осіб. Із них у містах і передмістях поселилося 531,8 тис. осіб (43%), у сільській місцевості – 705,8 тис. осіб (57%). Основну кількість переселенців дали 45 губерній європейської частини імперії – 1150,8 тис. осіб (93%). Із них у містах регіону поселилося 479,7 тис. осіб (41,7%), у сільській місцевості – 671,1 тис. осіб (58,3%) (у вказаних відсотках не враховані внутрішньорегіональні міжгубернські переселення в Новоросії; ця міграція відображена у показниках таблиць 1–3, що їх подано нижче. – Я. Б.) [12, 40–47; 13, 38–43; 14, 38–47; 15, 44–53; 16, 36–39].

Найактивнішу участь у заселенні Новоросії у вказані роки взяли мігранти з 25 губерній європейської частини імперії (див. табл. 1). Основну масу переселенців дали губернії Центрального Чорноземного району – 385 тис. осіб (31,1%), Лівобережжя – 273 тис. осіб (22,1%) та Правобережжя – 248,4 тис. осіб (20,1%) України, а почасти Білорусі – 77,7 тис. осіб (6,3%). Із губерній, що не входили у вказані вище райони, помітне місце в заселенні Новоросії належало переселенцям із Калузької губернії – 30,7 тис. осіб (2,5%) і Смоленської – 14,5 тис. осіб (1,2%) (тут і далі за 100% взято кількість переселенців із 92-х губерній виходу. – Я. Б.).

У містах і передмістях губерній Новоросії поселилося 531,8 тис. переселенців, що вийшли з 92 губерній, із них вихідці 45 губерній європейської частини імперії склали 479,7 тис. осіб (90,2%) (див. табл. 2). Основну масу мігрантів містам дали губернії Центрального Чорноземного району – 135,1 тис. осіб (25,4%), Правобережжя – 130,5 тис. осіб (24,5%) та Лівобережжя – 74,6 тис. осіб (14,0%) України, а також Білорусі (53,2 тис. осіб (10,0%)). Із губерній, що не ввійшли до перерахованих вище районів, найактивнішу участь у заселенні міст і передмість регіону взяли переселенці з Калузької – 15,9 тис. осіб (3%), Московської – 6,7 тис. осіб (1,3%), Ковенської – 6,5 тис. осіб (1,2%), Володимирської – 5,5 тис. осіб (1%), Санкт-Петербурзької – 5,2 тис. осіб (1%) і Смоленської – 5 тис. осіб (0,9%) губерній [12, 40–47; 13, 38–43; 14, 38–47; 15, 44–53; 16, 36–39].

Переселенці з 45 губерній розмістилися у регіоні так: у містах Херсонської губернії – 41,9%, у містах і станицях області Війська Донського – 21,7%, у Катеринославській губернії – 16,4%, у Таврійській – 12% і в Бессарабській – 8%. Натомість вихідці з 92 губерній розселилися в містах регіону в такому співвідношенні: у містах Херсонщини – 42,3%, області Війська Донського – 21%, Катеринославщини – 15,7%, Таврії – 12,8% і Бессарабії – 8,2%.

У сільській місцевості губерній і областей Новоросії поселилося 705,8 тис. переселенців із 92 губерній. Вихідці з 45 губерній європейської частини імперії склали 671 тис. осіб (95,1%). Основну масу переселенців дали губернії Центрального Чорноземного району – 249,9 тис. осіб (35,4%), Лівобережжя – 198,4 тис. (28,1%) та Правобережжя – 117,9 тис. осіб (16,7%) України, а також Білорусі – 24,5 тис. осіб (3,5%). Значну участь в аграрному заселенні сільської місцевості регіону взяли переселенці з Калузької – 14,8 тис. осіб (2,1%) і Смоленської – 9,5 тис. осіб (1,3%) губерній (див. табл. 3) [12, 40–47; 13, 38–43; 14, 38–47; 15, 44–53; 16, 36–39].

Переселенці з 45 губерній європейської частини імперії розташувалися у сільській місцевості регіону так: у округах області Війська Донського – 39%, у повітах Катеринославської губернії – 25,3%, Таврійської – 15,1%, Херсонської – 14,6% і Бессарабської – 6%. Переселенці з 92 губерній розселилися в дещо іншому співвідношенні: 38,9% їх осіло в округах області Війська Донського, 25,1% – у повітах Катеринославщини, 15% – Таврії, 14,9% – Херсонщини і 6,1% – Бессарабії.

Переселенці, що осіли в Новоросії, відіграли важливу роль в утворенні найбільшого на півдні Російської імперії ринку праці, прискорили розвиток продуктивних сил цього регіону, перетворили його, спільно з місцевим селянством і прийшлими сезонними робітниками, у провідний центр країни з виробництва товарного зерна, що поставлялося як на внутрішній, так і зовнішній ринки [17, 96; 18, 48; 19, 87].

Основними етносами, що активно заселяли Північне Причорномор'є у другій половині XVIII – на початку XX ст., були українці й росіяни. Наприкінці XIX ст. перші з них нараховували 4,6 млн осіб (42,9%), другі – 3,2 млн (30%) від загальної кількості населення регіону (10,8 млн. осіб). У процесі заселення українці віддавали перевагу розселенню у сільській місцевості, росіяни ж брали помітнішу участь у розбудові міст. Чисельність міських росіян складала майже мільйон осіб, тоді як міських українців – лише 300 тис.

Відомо, що роль і значення того чи іншого етносу в соціально-економічному розвитку території довготривалого перебування визначається, насамперед, його чисельністю, розселенням і місцем у системі суспільного розподілу праці на певному етапі історичного розвитку.

Українці, як зазначалося вище, були найчисленнішими серед 57 етносів та етнічних груп, що мешкали в Північному Причорномор'ї на зламі XIX–XX ст. За даними першого Всеросійського перепису населення 1897 р. чисельність “малоросів” складала 4628,9 тис. осіб. Із них у містах проживало 298,5 тис. (6,4%), а в сільській місцевості – 4330,4 тис. (93,6%) (див. табл. 4). Питома вага українців, що мешкали в містах, у співвідношенні з іншими етносами становила 15,5%, у сільській місцевості – 48,9%, у цілому по регіону – 42,9% [12, 90–95; 13, 74–77; 14, 78–81; 15, 94–97; 16, 70–73].

Найбільша кількість українців проживала в Херсонській губернії – 1462 тис. осіб. Із них 135,9 тис. (9,3%) були жителями міст, а 1326 тис. осіб (90,7%) – сіл. Питома вага “малоросів” складала у містах губернії – 17,2%, у сільській місцевості – 68,2%.

в 60-

**Розселення та питома вага українського етносу в Північному Причорномор'ї
в кінці XIX – на початку XX ст.***

Губернії, регіони	Розміщення українців в Новоросії (тис. осіб об. ст.):								
	в містах			у сільській місцевості			в містах і селах		
	Кількість осіб	Питома вага відносно інших етносів	Міжгубернське розміщення	Кількість осіб	Питома вага відносно інших етносів	Міжгубернське розміщення	Кількість осіб	Питома вага відносно інших етносів	Міжгубернське розміщення
	абс.	%	%	абс.	%	%	абс.	%	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Катеринославська	65,2	27,0	21,9	1391,2	74,3	32,1	1456,4	68,9	31,5
%	4,5	-	-	95,5	-	-	100,0	-	-
2. Херсонська	135,9	17,2	45,5	1326,1	68,2	30,6	1462,0	53,5	31,6
%	9,3	-	-	90,7	-	-	100,0	-	-
3. Таврійська	30,2	10,4	10,1	580,9	50,1	13,4	611,1	42,2	13,2
%	4,9	-	-	95,1	-	-	100,0	-	-
4. Центральна Новоросія	231,3	17,5	77,5	3298,2	66,3	76,2	3529,5	56,1	76,3
%	6,6	-	-	93,4	-	-	100,0	-	-
5. Бессарабська	46,2	15,8	15,5	333,5	20,3	7,7	379,7	19,6	8,2
%	12,2	-	-	87,8	-	-	100,0	-	-
6. Обл. В. Донського	21,0	6,6	7,0	698,7	31,1	16,1	719,7	28,1	15,5
%	2,9	-	-	97,1	-	-	100,0	-	-
7. Новоросія	298,5	15,5	100,0	4330,4	48,9	100,0	4628,9	42,9	100,0
%	6,4	-	-	93,6	-	-	100,0	-	-

* Табл. 4 складена автором, розрахунки зроблені за матеріалами джерел: Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 год. – Т. XII. Область войска Донского. – СПб., 1904. – С. 78–81; Т. XVIII. Херсонская губерния. – СПб., 1904. – С. 90–95; Т. XLI. Таврическая губерния. – СПб., 1904. – С. 94–97; Т. XIII. Екатеринославская губерния. – СПб., 1904. – С. 74–77; Т. III. Бессарабская губерния. – СПб., 1904. – С. 70–73.

Друге місце за чисельністю українців займала Катеринославська губернія, де вони склали 1456 тис. осіб. Із них у містах мешкало 65,2 тис. осіб (4,5%), у сільській місцевості – 1391 тис. (95,5%). Питома вага “малоросів” у співвідношенні з іншими етносами у містах губернії становила 27,0%, у селах – 74,3%.

Третє місце за чисельністю посідала область Війська Донського, де проживало 719,7 тис. українців. Із них 21 тис. (2,9%) були мешканцями міст і станиць, а 698,7 тис. (97,1%) – сіл. Питома вага цього етносу становила в містах і станицях 6,6%, у сільській місцевості – 31,1%.

Децю меншу кількість українців було зафіксовано в Таврійській губернії – 611 тис. осіб. Із них 30,2 тис. (4,9%) мешкало в містах, а 581 тис. осіб (95,1%) – у сільській місцевості. Питома вага складала у містах 10,4%, у селах 50,1%.

Останнє місце за чисельністю українців займала Бессарабія, де їх налічувалося 379,7 тис. осіб. Відповідно у містах проживало 46,2 тис. осіб (12,2%), у сільській місцевості – 333,5 тис. (87,8%). Питома вага у співвідношенні з іншими етносами становила в містах губернії 15,8%, у сільській місцевості – 20,3%.

Російський етнос на зламі XIX–XX ст. займав перше місце серед міських жителів Новоросії і відіграв провідну роль у розвитку промисловості, транспорту та супутньої інфраструктури цього регіону. Серед сільських мешканців він поступався лише українцям.

За даними на 1897 р. чисельність росіян у Північному Причорномор'ї складала 3,2 млн осіб. Із них у містах – 926,7 тис. (28,8%), у селах – 2286,7 тис. (71,2%). Питома вага “великоросів”, що проживали в містах, становила стосовно решти етносів 48,0%, у сільській місцевості, відповідно, – 25,8%, у регіоні – 29,8% (див. табл. 5) [12, 90–95; 13, 74–77; 14, 78–81; 15, 94–97; 16, 70–73]. Найбільше росіян мешкало в області Війська Донського (1712,9 тис. осіб). Із них 260,3 тис. осіб (15,2%) були жителями міст, а 1452,6 тис. (84,8%) – сільської місцевості. Питома вага “великоросів” складала 66,8%, відповідно у містах і селах 81,7% і 64,7%.

Таблиця 5

Розселення та питома вага російського етносу в Північному Причорномор'ї в кінці XIX – на початку XX ст.*

Губернії, області, регіон	Чисельність усіх жителів	Розміщення росіян в Новоросії (тис. осіб об. ст.):								
		в містах			в сільській місцевості			в містах та селищах		
		Кількість осіб	Питома вага відносно інших етносів	Міжгубернське розміщення	Кількість осіб	Питома вага відносно інших етносів	Міжгубернське розміщення	Кількість осіб	Питома вага відносно інших етносів	Міжгубернське розміщення
		абс.	%	%	абс.	%	%	абс.	%	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Катеринославська ...	2113,7	98,1	40,7	10,6	266,9	14,3	11,7	365,0	17,3	11,4
%	100,0	26,9	-	-	73,1	-	-	100,0	-	-
2. Херсонська	2733,6	354,7	45,0	38,3	220,6	11,3	9,6	575,3	21,1	17,9
%	100,0	61,7	-	-	38,3	-	-	100,0	-	-
3. Таврійська	1447,8	142,1	49,1	15,3	262,4	22,7	11,5	404,5	27,9	12,6
%	100,0	35,1	-	-	64,9	-	-	100,0	-	-
4. Центр. Новоросія ...	6295,1	594,9	45,1	64,2	749,9	15,1	32,8	1344,9	21,4	41,9
%	100,0	44,2	-	-	55,8	-	-	100,0	-	-
5. Обл. В. Донського ..	2564,2	260,3	81,7	28,1	1452,6	64,7	63,5	1712,9	66,8	53,3
%	100,0	15,2	-	-	84,8	-	-	100,0	-	-
6. Бессарабська	1935,4	71,6	24,4	7,7	84,2	5,1	3,7	155,8	8,1	4,8
%	100,0	46,0	-	-	54,0	-	-	100,0	-	-
7. Новоросія	10794,7	926,7	48,0	100,0	2286,7	25,8	100,0	3213,4	29,8	100,0
%	100,0	28,8	-	-	71,2	-	-	100,0	-	-

* Табл. 5 складена автором. Розрахунки зроблені за матеріалами джерел: Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 год. – Т. XII. Область войска Донского. – СПб., 1904. – С. 78–81; Т. XVIII. Херсонская губерния. – СПб., 1904. – С. 90–95; Т. ХLI. Таврическая губерния. – СПб., 1904. – С. 94–97; Т. XIII. Екатеринославская губерния. – СПб., 1904. – С. 74–77; Т. III. Бессарабская губерния. – СПб., 1904. – С. 70–73.

Друге місце за чисельністю росіян займала Херсонська губернія (575,4 тис. осіб). Із них у містах проживало 354,7 тис. осіб (61,7%), у сільській місцевості – 220,6 тис. (38,3%). Питома вага становила в містах 45,0%, у селах – 11,3%, у губернії – 21,1%.

Третє місце за чисельністю росіян займала Таврійська губернія (404,5 тис. осіб). Із них 142,1 тис. (35,1%) жили в містах, 262,4 тис. (64,9%) – у сільській місцевості. Питома вага у містах становила 49,1%, у селах – 22,7%, у губернії – 27,9%.

Чисельність “великоросів” у Північній Таврії (Мелітопольському, Дніпровському і Бердянському повітах) складала 223,5 тис. осіб (55,3%) від їхньої загальної кількості. З них у містах проживало 33,3 тис. осіб (14,9%), у селах – 190,2 тис. (85,1%). Питома вага становила, відповідно, 54,6% і 22,6%, разом у трьох північних (материкових) повітах – 24,8%.

У Криму нараховувалося 181 тис. росіян. Із них у містах – 108,7 тис. осіб (60%), у сільській місцевості – 72 тис. (40%). Питома вага в містах півострова становила 47,6% від загальної чисельності міського населення, в сільській місцевості – 22,7% від загальної чисельності сільського населення, разом на півострові – 33,1%.

Четверте місце за чисельністю росіян займала Катеринославська губернія (365,0 тис. осіб). Із них 98,1 тис. осіб (26,9%) жили в містах, 266,9 тис. (73,1%) – у селах. Питома вага в губернії становила – 17,3%, зокрема в містах – 40,7%, у сільській місцевості – 14,3%.

Останнє, п'яте місце за чисельністю росіян займала Бессарабія (155,8 тис. осіб). Там 71,6 тис. осіб (46,0%) жило в містах, 84,2 тис. (54,0%) – у селах. Питома вага становила 8,1%, відповідно у містах 24,4%, у сільській місцевості 5,1%.

Кількісний аналіз погубернського і повітового розміщення російського етносу в Північному Причорномор'ї свідчить про його збалансоване розселення на цій території [20, 355–359]. Щодо українців, то вони переважно були пов'язані зі сталими трудовими хліборобськими традиціями [21, 90–92].

У дореформений період розселення легальних мігрантів на казенних землях і в міській місцевості регіону визначалося здебільшого рішеннями властей, а нелегальних – великими землевласниками і орендарями казенних земель. Після 1861 р. приплив і розселення переселенців значною мірою визначалися кон'юнктурою, що складалася на ринах праці, землі й засобів виробництва, а також орендними цінами на земельні угіддя та іншими чинниками відтворення робочої сили.

Описане вище розселення українського та російського етносів було обумовлене, з одного боку, географічною близькістю південноукраїнського (“новоросійського”) краю до основних губерній виходу мігрантів, з іншого – розподілом праці, що історично сформувався на момент їхнього поселення.

Швидка зміна структури державного устрою в пореформеній Росії, виникнення земств і вдосконалення самоврядування на місцях, прискорений розвиток капіталізму в Північному Причорномор'ї, бурхливе зростання зернового виробництва, розвиток промисловості, транспорту і торгівлі в умовах малонаселеності породило гострий попит не тільки на сільськогосподарських працівників і різноробочих, а й на освічених службовців, спроможних організаторів, управлінців і менеджерів, потрібних для вирішення цілого комплексу складних завдань. Потреба у таких фахівцях на ринку праці регіону в основному забезпечувалася представниками українського та російського етносів.

Спираючись на вищевикладений етностатистичний матеріал та інші джерела, приходимо до висновку про те, що російський етнос, який розселився у XIX ст. у Північному Причорномор'ї, відіграв основну роль у розвитку міст, промисловості, транспорту, торгівлі, а український – сільського господарства і супутніх йому промислів.

Особливості й характер розміщення росіян і українців у Північному Причорномор'ї, їхня чисельність, питома вага в тій чи іншій місцевості були наслідком певних обставин, що відіграли свого часу вирішальну роль у виборі мігрантами тих чи інших місць поселення і які ще належить з'ясувати майбутнім дослідникам. При цьому серйозної уваги заслуговує також вивчення причин виходу переселенців, форм їхнього пересування, забезпеченості коштами та засобами виробництва. Не меншої уваги заслуговує і з'ясування питань, пов'язаних із пристосуванням людей до нових географічних, кліматичних, економічних і побутових умов, а також соціально-культурних традицій населення, що раніше заселило ці території.

Література

1. Ямзин И.Л. Переселенческое движение в России с момента освобождения крестьян. – К., 1912.
2. Кауфман А.А. Переселение и колонизация. – Санкт-Петербург, 1905. – 725 с.
3. Тихонов Б.В. Переселения в России во второй половине XIX в. – Москва, 1978. – 208 с.
4. Кабузан В.М. Русские в мире. Динамика численности и расселения (1719–1989). Формирование этнических и политических границ русского народа. – Санкт-Петербург, 1996. – 349 с.
5. Бойко Я.В. Заселение Южной Украины. 1860–1890 гг. (историко-экономическое исследование). – Черкассы: Сіач, 1993. – 256 с.
6. Бойко Я.В. Размещение и удельный вес переселенцев в Новороссии на переломе XIX–XX вв. // XXXI Сессия симпозиума по аграрной истории Восточной Европы. Актуальные проблемы аграрной истории Восточной Европы: историография, методы исследования и методология. Опыт и перспективы. – Москва; Вологда, 2008. – 367 с.
7. Брук С.И., Кабузан В.М. Миграция населения в России в XVIII – начале XX века. (Численность, структура, география) // Истории СССР. – 1984. – № 4. – С. 41–59.
8. Бойко Я.В. Основні джерела формування ринку праці у Північному Причорномор'ї (1861–1917 рр.) // Питання аграрної історії України та Росії. Матеріали сьомих наукових читань, присвячених пам'яті Д.П. Пойди. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. – С. 115–122.
9. Кабузан В.М. Украинцы в мире. Динамика численности и расселения. 20-е годы XVIII века – 1989 год. Формирование этнических и политических границ украинского этноса. – Москва: Наука, 2006.
10. Брук С.И., Кабузан В.М. Численность и расселение украинского этноса в XVIII – начале XX в. // Советская этнография. – 1981. – № 5. – С. 15–31.
11. Бойко Я.В. Самовільні переселення селянства на Південь України (друга половина XIX – початок XX

- століть) // Південна Україна XVIII–XIX століття. Записки науково-дослідницької лабораторії історії Південної України ЗДУ. – Вип. 2. – Запоріжжя: РА “Тандем-У”, 1996. – С. 124–130.
12. Розрахунки виконані автором за джерелом: Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 год. – Санкт-Петербург, 1904. – Т. XVIII. – 319 с.
 13. Розрахунки виконані автором за джерелом: Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 год. – Санкт-Петербург, 1904. – Т. XIII. – 233 с.
 14. Розрахунки виконані автором за джерелом: Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 год. – Санкт-Петербург, 1904. – Т. XII. – 255 с.
 15. Розрахунки виконані автором за джерелом: Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 год. – Санкт-Петербург, 1904. – Т. XLI. – 309 с.
 16. Розрахунки виконані автором за джерелом: Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 год. – Санкт-Петербург, 1904. – Т. III. – 254 с.
 17. Бойко Я.В. Земледельческий отход крестьянства на юг Украины (вторая половина XIX – начало XX в.) // Питання аграрної історії України та Росії. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. – С. 91–96;
 18. Бойко Я.В. Міграційні джерела формування ринку робочої сили у Північному Причорномор'ї (1861–1917 рр.) // Український селянин. Зб. наук. праць. – Черкаси, 2008. – С. 46–48.
 19. Бойко Я.В. Неземледельческая деятельность мигрантов и местного крестьянства в Северном Причерноморье в конце XIX в. (по материалам переписи населения 1897 г.) // XXX Сессия симпозиума по аграрной истории Восточной Европы. Неземледельческая деятельность крестьянства и особенности российского социума. – Москва; Тула, 2006. – 365 с.
 20. Бойко Я.В. Размещение и удельный вес русского этноса в Северном Причерноморье (Новороссии) на переломе XIX–XX вв. // Третья международная конференция “Причерноморский регион в контексте европейской политики: прошлое и настоящее”, 4–6 сентября 2008 г. – Одесса: ОНУ, 2008. – С. 350–362.
 21. Бойко Я.В. Розміщення українського етносу на півдні України (кінець XIX – початок XX ст. // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. – Вип. 133–134. – Черкаси, 2008.

Аннотация. *Бойко Я.В. Расселение переселенцев у Северном Причерноморье: удельный вес украинского и русского этносов в регионе (вторая половина XIX – начало XX в.). Освещено структуру размещения, определено количественный состав и удельный вес переселенцев, которые осели в Северном Причерноморье (Новороссии) в 60–90-х гг. XIX в. Раскрыто особенности расселения, установлено удельный вес украинского и русского этносов, как наибольших на территории Северного Причерноморья на переломе XIX–XX вв. Указано на их роль в социально-экономическом развитии региона.*

Ключевые слова: Северное Причерноморье, переселение/миграция, этнос, украинцы, русские

Summary. *Boyko Y.V. Settling of Migrants in Northern Black Sea Region: the Specific Gravity of Ukrainian and Russian Ethnoses in the Region (Second Half of XIX – Beginning of XX Century). The article deals with the questions of migrant structure settling, who settled in the Black Sea Region (Novorossiia) in the 60–90s of the XIX century, their quantitative composition and share proportion. The peculiarity and share proportion of settling the Ukrainian and Russian ethnos is revealed as the largest on the Black sea territory on the turning of XIX–XX centuries. Their role in social-economic development of the region is indicated.*

Key words: Northern Black Sea region, resettlement/migration, ethnos, Ukrainians, Russians

Надійшла до редакції 29.05.2009 р.
Затверджена до друку 02.07.2009 р.

УДК 378(470+571)–055.2

О.О. Драч

РОСІЙСЬКА СТУДЕНТКА ЗА КОРДОНОМ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX ст.): МОТИВАЦІЯ, ЧИСЕЛЬНІСТЬ, ПОВСЯКДЕННЯ

Проаналізовано навчання дівчат із Російської імперії в університетах Європи протягом другої половини XIX – початку XX ст. Основну увагу приділено виокремленню мотивів до отримання вищої освіти, з'ясуванню чисельності студенток, їхнього непростого повсякдення на чужині.

Ключові слова: університет, вища освіта, студентка, професор

Однією з поширених тенденцій сьогодення у сфері освітніх інтересів української молоді є активний виїзд за кордон для навчання, стажування чи подальшого працевлаштування. Проблемою для держави стає неповернення частини молодих освічених кваліфікованих кадрів. Утім це не є